

ПРОФЕСІЙНІ СИТУАЦІЇ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Черняков В.В.

Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка

Стан здоров'я підростаючого покоління в значній мірі залежить від їх фізичного виховання. Визначальна роль в цьому освітньо-виховному процесі належить вчителю фізичної культури, його професійно-педагогічній майстерності, його соціальній активності та ініціативності. Проте процес фахової підготовки фахівців з фізичного виховання у вищих педагогічних закладах залишає бажання бути кращим.

Одним із першочергових пріоритетів професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, які постають перед сучасною системою вищої педагогічної освіти, є активний пошук оптимальних шляхів підвищення ефективності навчальних технологій, спрямованих на формування педагогічних, психологічних, методичних, організаційних та соціальних якостей майбутнього педагога. Особливе місце в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури посідає його соціально-педагогічна активність.

Одним із напрямів оновлення та перетворення сучасного українського суспільства є оновлення змісту системи освіти у вищих навчальних закладах на основі гуманізації навчальних технологій підготовки сучасних фахівців з фізичного виховання. Пріоритетним завданням вищого навчального закладу з

позиції соціального замовлення суспільства виступає поєднання фахової підготовки майбутнього вчителя з формуванням повноцінної всебічно розвиненої особистої індивідуальності людини та її відповідальної суспільно активної діяльності та ініціативної творчої особистості [7].

Концепцію підготовки висококваліфікованих вчителів фізичної культури в сучасних ринково-економічних умовах необхідно розглядати, перш за все, у тісній взаємозалежності їхньої професійно-педагогічної підготовки з формуванням соціально-педагогічної активності як однієї з найважливіших інтегральних якостей педагога [1].

Вирішальним фактором у формуванні соціально-педагогічної активності студентів є соціально-орієнтована діяльність, яка передбачає не тільки просте включення в суспільно-корисну діяльність, а й роздуми, аналіз, створення та оптимальне розв'язання різноманітних соціальних завдань і виникаючих професійних ситуацій.

Відомо, що одним із найбільш ефективних напрямків удосконалення системи підготовки фізкультурних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти у вузі є широке застосування активних методів навчання. Значне місце в навчально-виховному процесі у вищому педагогічному навчальному закладі займає метод конкретних професійних ситуацій вчителя фізичної культури та його спрямування на формування та розвиток професійно-педагогічних здібностей, зокрема, соціально-педагогічної активності майбутнього фахівця.

Свідченням соціально-педагогічної активності виступає особлива якісна форма підготовки майбутнього фахівця, яка характеризується активним

включенням у суспільно-педагогічну діяльність та спрямована на формування вищих моральних цінностей майбутньої особистості школяра, на становлення його особистого світогляду, на допомогу молодій людині у визначенні свого індивідуального призначення в суспільстві [10].

Аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури дає нам підставу стверджувати, що одним з ефективних засобів формування професійно-педагогічної підготовки вчителя фізичної культури до майбутньої фахової та соціально-педагогічної діяльності є аналіз конкретних педагогічних ситуацій, котрі постійно виникають у професійно-педагогічній діяльності вчителя фізичної культури [2, 5, 6]. Особливо важливими на нашу думку виступають ситуації, які мають соціальну спрямованість.

Українська загальноосвітня школа на сучасному етапі розвитку суспільства вимагає вчителя творчого та активного, який на високому рівні володіє новітніми технологіями й методиками навчання, котрі дозволяють йому на належному рівні вирішувати навчально-виховні завдання, що покладені на нього в забезпеченні повноцінного особистісного розвитку своїх вихованців та якому притаманні високий рівень ініціативності й відповідальності за свої дії та за вчинки своїх вихованців [4, 9].

Як відомо, у процесі вирішення конкретної професійної ситуації завдання полягає, у першу чергу, не тільки в знаходженні найбільш оптимального способу дій (хоча це також важливо), а й у розвитку професійно-педагогічного мислення майбутніх вчителів фізичної культури [3]. А воно у свою чергу стає

важливою умовою формування соціально-педагогічного мислення та високого рівня соціально-педагогічної активності майбутнього фахівця.

Останнім часом науково-педагогічні дослідження з проблеми підготовки фахівців з фізичного виховання все більше спрямовуються в бік соціалізації особистості педагога [8, 9]. Особливе значення також надається свідомому осмисленню вчителем особистого розуміння свого соціального значення та місця в суспільстві, а також пріоритетної важливості особистого включення в систему соціальної взаємодії як особистості, наділеної певними індивідуальними й соціальними якостями та спрямованої на створення умов для всебічного розвитку своїх вихованців.

Одним з основних показників рівня соціального розвитку особистості майбутнього фахівця з фізичного виховання виступає виховання в ньому соціальної зрілості та відповідальності за особисті соціально-педагогічні дії, спрямовані на свідоме перетворення соціальних відносин на основі високоморальних цінностей.

На жаль, у сучасній науково-педагогічній літературі недостатньо уваги приділяється питанню формування соціально-педагогічної активності майбутнього фахівця з фізичного виховання, як одного із пріоритетних напрямків професійно-педагогічної підготовки в системі вищої педагогічно-фізкультурної освіти.

Враховуючи, що в діяльності вчителя фізичної культури виникає безліч професійних ситуацій ми зупинили свій вибір на використанні в навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі соціально-діяльнісних

ситуацій. Метою є ознайомлення студентів із конкретними соціально-педагогічними ситуаціями та формування соціально-педагогічної активності майбутніх фахівців з фізичного виховання на основі їх розв'язання та всебічного аналізу.

Відомо, що рівень соціально-педагогічної активності майбутнього вчителя фізичної культури на різних стадіях входження в професійно-педагогічну діяльність залежить від багатьох факторів – як об'єктивних, так і суб'єктивних. Вона певною мірою проявляється в різних сферах його суспільного існування та соціальних відносин, суспільних взаємозв'язків та суспільно-перетворюючої діяльності [10]:

- а) громадська діяльність;
- б) трудова діяльність;
- в) навчальна діяльність;
- г) самоосвітня діяльність;
- д) заняття фізичною культурою й спортом;
- е) художня самодіяльність;
- ж) захоплення.

Ознайомлення з конкретними педагогічними ситуаціями та способами їх вирішення дає можливість, з одного боку, виробити в студентів стандартні моделі педагогічних дій, спрямованих на вирішення виникаючих ситуацій, а з іншого, детальний аналіз ситуацій вчить майбутніх вчителів фізичної культури передбачати виникнення таких ситуацій у своїй професійній діяльності та знаходити оптимальні шляхи їх розв'язання. І однією з важливих передумов

ефективного вирішення професійних ситуацій соціальної спрямованості вчителем фізичної культури виступає сформованість його професійно-педагогічного мислення та індивідуальної соціальної позиції.

Готовність вчителя фізичної культури плідно діяти відповідно до сучасних освітніх вимог із дотриманням норм і правил соціально-педагогічної етики свідчить про ступінь сформованості в нього професійно-педагогічних здібностей, про рівень сформованості соціальної позиції, про його готовність до суспільної взаємодії та, безумовно, детермінує його готовність та здатність розв'язувати професійні ситуації соціального характеру, виявляючи високий рівень особистої соціально-педагогічної активності.

Ставлення школярів до уроків фізичної культури як і якість навчально-виховного процесу з фізичного виховання в школі в значній мірі залежить від особистого авторитету вчителя фізичної культури. В основі авторитету вчителя полягає щира довіра до нього школярів, бачення в ньому соціального лідера, якому притаманні соціальна самостійність і самосвідомість та якого школярі будуть наслідувати, на якого вони будуть рівнятись у своєму майбутньому дорослому житті. Слід зауважити, що особистість вчителя фізичної культури, яка стає прикладом для учнівської молоді, є не лише результатом, а й причиною значущих соціально-педагогічних дій, які виступають основою його майбутньої професійно-педагогічної діяльності не позбавленої соціальної спрямованості.

Саме тому, на нашу думку, розв'язання професійних ситуацій соціально-діяльнісного характеру студентами під час навчання у вузі має стати важливою частиною навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи,

спрямованого як на розвиток професійно-педагогічного мислення так і на формування соціальної позиції та, зокрема, соціально-педагогічної активності майбутніх вчителів фізичної культури.

Розглядаючи професійні ситуації як ефективний засіб формування професійної готовності до майбутньої педагогічної діяльності, як надійний „будівельний” матеріал для формування вмінь системно аналізувати педагогічні, а також суспільні процеси та явища ми пропонуємо майбутнім вчителям фізичної культури професійні ситуації соціально-педагогічного характеру, які дозволяють значно підвищити рівень їхньої соціальної позиції та, безпосередньо, соціально-педагогічної активності.

Ми наводимо приклад однієї з таких ситуацій, які ми пропонуємо майбутнім вчителям фізичної культури для розв’язання. Аналіз, який здійснюють студенти дозволяє їм значно підвищувати особистий рівень відношення до соціальної дійсності та формує готовність діяти в умовах мінливого світу.

Молодий вчитель фізичної культури вперше починає проводити уроки в 10 класі. Під час знайомства із класом учні задавали йому різні запитання, і особливо їх цікавили особисті спортивні досягнення вчителя. З розповіді вчителя вони дізнались, що він досяг значних успіхів у спортивній діяльності – добре грає у волейбол, футбол, має розряд із легкої атлетики.

Восени на збиранні врожаю яблук у колгоспі учні випускного класу домовились зіграти у футбол із сільською молоддю. Як зазвичай вчителю фізичної культури в цій зустрічі відводиться роль головного тренера шкільної

команди. Програвши перший тайм, учні попросили вчителя фізкультури зробити заміну й самому вийти на поле....

Як ви поступите на місці вчителя?

1. *Приймете пропозицію учнів зіграти за шкільну команду.*
2. *Вкажете на помилки в грі, порадивши їх не допускати.*
3. *Виконаєте заміну гіршого гравця на іншого.*
4. *Порадите змінити тактику гри.*
5. *Відмовитесь від пропозиції учнів, мотивуючи виконанням обов'язків головного тренера.*
6. *Інший варіант*

Розглядаючи запропоновану професійну ситуацію, можна охарактеризувати її як досить просту у вирішенні з педагогічної точки зору. Проте вона несе в собі ще й важливий соціальний контекст, який не можна залишити без уваги, оскільки він стосується суспільних взаємовідносин та певної соціальної зрілості вчителя фізичної культури.

...Після короткого обміркування вчитель вийшов на футбольний майданчик. І одразу ж характер гри змінився. Якщо в першому таймі дії учнів були не завжди впевненими та координованими, то в другому, відчуючи, що в їхній команді з'явився „досвідчений” гравець, вони заграли впевненіше й вирівняли гру. У підсумку школярам вдалось зрівняти рахунок і матч закінчився бойовою нічиєю. Такий результат матчу позитивно позначився на відношенні школярів до авторитету вчителя фізкультури та залишив школярів у чудовому настрої після гри.

Аналізуючи запропоновану професійну ситуацію майбутні фахівці з фізичного виховання визначають важливість оптимального вирішення виниклої ситуації та переважно погоджуються з рішенням вчителя. Проте індивідуальність особистого педагогічного та соціального мислення кожного майбутнього фахівця визначається в суб'єктивності його розуміння та в різноманітності запропонованих ним варіантів розв'язання професійної ситуації.

Аналіз професійних ситуацій соціально-діяльнісного характеру майбутніми вчителями фізичної культури полягає, перш за все, в оволодінні прийомами їх розв'язання та розширенні об'єму професійних знань, умінь та навичок, а також надбанні педагогічного досвіду їх розв'язання. Саме активна участь студентів у розв'язанні конкретних професійних ситуацій певною мірою поглиблює їхні знання про ту чи іншу соціально-педагогічну проблему, створює умови для формування соціального мислення, вводить майбутнього фахівця з фізичного виховання в атмосферу педагогічної та суспільної діяльності.

Разом із цим у студентів формується вміння системно аналізувати та розуміти навчально-виховний процес, розвивається педагогічне бачення причинно-наслідкових зв'язків у соціально-педагогічних ситуаціях, створюється система відповідних способів прийняття рішень та виконання практичних дій, а також виховується почуття усвідомленої відповідальності за особисту соціально-педагогічну діяльність та за соціальні вчинки своїх вихованців.

Розглядаючи соціальну позицію вчителя фізкультури в запропонованій ситуації, майбутні фахівці з фізичного виховання не тільки позитивно оцінюють його рішення проявити соціально-педагогічну активність, а й особисто усвідомлюють суспільну необхідність таких дій, оскільки саме вміння приймати соціально-педагогічні рішення в повній мірі характеризує вчителя фізкультури як повноцінну суспільну особистість. Безумовно, такий вчитель стає для них тим позитивним суспільно-активним зразком та прикладом, на якого вони будуть рівнятися та якого, безумовно, будуть наслідувати вихованці.

Разом із тим не можна не погодитись, що соціально-педагогічна активність педагога ще й позитивно впливає на формування суспільної свідомості школярів, значно підвищує авторитет вчителя фізичної культури в очах учнів, створює сприятливі умови для стійкого виховного впливу фізкультурно-спортивної діяльності на школярів.

Припускаючи варіант вирішення ситуації в якому б вчитель відмовився вийти на поле в складі шкільної команди необхідно обов'язково проаналізувати негативні наслідки й такого розвитку подій. По-перше, футбольна команда школярів у такому випадку скоріш за все програла б цей важливий матч, що спричинило б виникненню в школярів невпевненості у своїх спортивних можливостях. По-друге, входження в суспільні відносини для школярів могли б закінчитись певною поразкою соціальної свідомості та невпевненістю у свої суспільні можливості. По-третє, відмова вчителя зіграти за шкільну команду може певною мірою спричинити негативне відношення учнів до авторитету

вчителя фізичної культури, що безпосередньо також відобразилося б і на їх відношенні до фізичного виховання взагалі.

Педагогічне значення оптимального вирішення соціально-професійних ситуацій майбутніми вчителями фізичної культури проявляється також у тому, що під впливом колективного обговорення, всебічного аналізу, ознайомлення зі способами вирішення ситуацій досвідченими вчителями в студентів формується відповідна соціальна позиція, індивідуальний підхід, особистий стиль у становленні соціально-педагогічних відносин та педагогічного спілкування з орієнтацією на вимоги сучасної школи.

Поряд із набуттям різноманітних соціальних та професійно-педагогічних якостей особистості в майбутнього педагога також формується певний запас та досвід соціально-педагогічних дій, спрямованих на вирішення, як педагогічних, так і соціальних завдань.

Аналіз проведеного нами дослідження підтверджує припущення, що чим більш активну участь студент приймає в розв'язанні професійних ситуацій, тим більше в нього переважають гуманні (демократичні) способи педагогічних дій і соціальної взаємодії та закладаються основи демократичного соціально спрямованого стилю спілкування з учнями.

Вирішуючи конкретні професійні ситуації майбутні вчителі фізичної культури певною мірою „взаємодіють” із суспільством, виявляючи характерні риси особистості: самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, усвідомлену самостійність, потреби, інтереси, цінності, мотиви, соціальні норми, переконання, світоглядні принципи, смаки, звичаї тощо.

Систематичне розв'язання професійних ситуацій соціально-діяльнісного характеру (тренінг) поступово просуває студента по шляху до більш обґрунтованого й поглибленого аналізу педагогічних та соціальних явищ, сприяє формуванню соціальної свідомості майбутнього фахівця з фізичного виховання, дозволяє удосконалити навички самоаналізу, самоконтролю, самооцінки.

Разом із цим, постійна участь студентів у пошуку особистих способів розв'язання соціально-педагогічних ситуацій озброює їх вміннями застосовувати адекватні методи пізнання педагогічних та соціальних явищ і процесів та оптимізує розвиток професійного мислення й соціальної зрілості, що, безперечно, стає однією з головних детермінант його соціально-педагогічної активності.

Враховуючи невичерпні освітні, розвивальні та виховні можливості конкретних ситуацій у професійно-педагогічній підготовці фахівців з фізичного виховання на факультетах фізичного виховання та в інститутах фізичної культури маємо зазначити, що перед системою вищої педагогічної освіти постає нагальна необхідність широкого застосування їх у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів. Важливим завданням вищої педагогічної школи відповідно до вимог сучасної освіти постає озброєння майбутнього вчителя вміннями та навиками оптимально розв'язувати професійні ситуації, зокрема, соціального характеру ще в умовах вищого навчального закладу.

Проведені нами дослідження засвідчують, що систематичний аналіз та пошук раціональних способів вирішення, надбання досвіду теоретичного аналізу та практичного розв'язання професійних соціально-педагогічних ситуацій вчителя фізичної культури дозволяє ще під час навчання у вищому навчальному закладі сформувати дієву модель професійно-педагогічних та соціально спрямованих дій майбутнього фахівця з фізичного виховання. Пріоритетною функцією цієї моделі є її спрямування на оптимальне розв'язання типових або нестандартних соціально-педагогічних ситуацій, які постійно виникають у процесі професійно-педагогічної та соціально спрямованої діяльності вчителя фізичної культури.

Таким чином, є всі підстави розглядати конкретні професійні ситуації вчителя фізичної культури як одну з найбільш ефективних методик професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівця з фізичного виховання, становлення його особистісної соціальної позиції, як надійний ефективний засіб для формування особистої соціально-педагогічної активності майбутнього вчителя фізичної культури.

Отже, підсумовуючи вищесказане маємо зазначити, що використання методу конкретних професійних ситуацій, які мають соціально спрямований характер позитивно впливає на формування соціально-педагогічної активності майбутніх вчителів фізичної культури та дозволяє в подальшому позитивно вплинути на ефективність фізичного виховання підростаючого покоління в умовах загальноосвітньої школи.

Ефективність використання методу конкретних професійних ситуацій для формування соціально-педагогічної майбутнього вчителя фізичної культури в умовах вищого навчального закладу, безумовно, залежить від врахування наступних висновків, які ми отримали в результаті проведеного нами теоретичного та практичного дослідження:

- Уміння аналізувати соціально-педагогічний процес у майбутніх вчителів фізичної культури не відповідає потребам сучасної школи та вимогам постійно мінливого суспільства.
- Необхідність формування соціально-педагогічної активності визначається зростаючими вимогами до рівня професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання
- Одним з ефективних шляхів формування соціально-педагогічної активності є використання методу конкретних соціально-педагогічних ситуацій вчителя фізкультури.
- Застосування в навчально-виховному процесі соціально-педагогічних ситуацій не тільки формує в студентів відповідні знання, але й активізує соціальну позицію майбутніх фахівців з фізичного виховання.

Подальші дослідження передбачається спрямувати на більш широке використання методу конкретних професійних ситуацій вчителя фізичної культури в навчально-виховному процесі на факультеті фізичного виховання для формування соціально-педагогічної активності майбутніх фахівців з

фізичного виховання та створення банку конкретних соціально-педагогічних ситуацій.

Література

1. *Блинов В.М.* Проблемы подготовки физкультурных кадров в новых социально-экономических условиях реорганизации общества // Теория и практика физической культуры. – 2000.-№5.-С. 11-13.
2. *Ємець О.Й.* Активні методи підготовки вчителя фізичної культури // Фізичне виховання в школі. – 2002.-№3.-С. 31-32.
3. *Ємець О.Й.* Формування професійного мислення майбутніх вчителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій // Спортивний вісник Придніпров'я.-2005.-№2.-С. 62-65.
4. *Зязюн И.А., Лебедик Н.П.* Социальная зрелость и педагогическое мастерство будущего учителя // Советская педагогика. - 1991. - №6. - С. 74-78.
5. *Лукьянов Л.Т.* Диалектическая форма изложения – теоретическая основа реализации проблемного преподавания. – В кн.: Вопросы общественных наук. Вып. 46. К.,-1981,-С. 11-18.
6. *Матвієнко О.В.* Метод конкретних педагогічних ситуацій. К.: -2001.-298с.
7. Національна Доктрина розвитку освіти в Україні // Освіта України. - 2002.- №33.-С. 4-6.-23 квітня.
8. *Радул В.* Соціальна зрілість молодого вчителя // Рідна школа.-2001.-№7.-С. 23-24.
9. *Сметанський М.* Соціально-педагогічні умови професійного становлення вчителя // Рідна школа. - 1995. - №5. - С. 26-28.

10. *Черняков В.В.* Соціально-педагогічна активність майбутнього вчителя фізичної культури // Физическое воспитание и спорт в высших учебных заведениях: интеграция в европейское образовательное пространство / международная электронная научная конференция, г. Харьков, 26 апреля 2005 года. – Харьков: ХГАДИ, 2005. – С. 363-366.